

SOUČASNÉ POSTAVENÍ BRAMBOR, JEJICH KONKURENČNÍ SCHOPNOST A EKOLOGICKÉ PŘÍSTUPY PŘI JEJICH PĚSTOVÁNÍ V ČR

Ing. Bohumil Vokál, CSc.

Výzkumný ústav bramborářský, Havlíčkův Brod **Ing. Karel Hamouz, CSc.**

Katedra rostlinné výroby AF, Vysoká škola zemědělská Praha

Ing. Jiří Diviš, CSc. Zemědělská fakulta Jihočeské University, Č. Budějovice

a) Komoditní problematika a její vývoj

Dva poslední ročníky jsou u této komodity zcela mimořádné a přinášejí jedinečnou možnost srovnání a zároveň potvrzení správnosti východisek, která jsou pěstitelům, odběratelům, zpracovatelům a spotřebitelům brambor opakovaně připomínána.

Vedle sebe je možné hodnotit ročníky s výrazně odlišným průběhem počasí (obr. 1 a 2) a s rozdílnou výnosovou a kvalitativní úrovní sklizně, ovlivněnou i výrazným meziročníkovým poklesem ploch (ze 105 tis. ha v r. 1993 na 75 tis. v r. 1994) - obr. 3. Nejvýraznější rozdíl je však v oblasti související s trhem, na kterém došlo v roce 1994 sice ke změně ve prospěch pěstitelů, což je jistě velmi žádoucí, ale na druhé straně je postižen spotřebitel, kterému se jeví cenová úroveň vesměs neúnosně vysoká. Domníváme se, že příčinou jsou neúměrné a nikým nepostižitelné přírážky obchodníků, kteří svůj nemalý zisk z roku 1993 (získaný mimořádným tlakem na pěstitele), ještě dále zvyšují, ale tentokrát v neprospěch spotřebitelů.

Je pravděpodobné, že pěstitelské podmínky let 1993 a 1994 se nebudou v dohledné době opakovat. Je proto nezbytné počítat s průměrnými podmínkami a těm přizpůsobit systém práce s touto komoditou. To předpokládá:

- stabilizovat plochy brambor v ekologicky vhodných oblastech na úrovni kolem 85 tis. ha a to včetně ploch drobných pěstitelů;
- vytvořit podmínky pro výnosovou úroveň kolem 23 t z ha, která odpovídá současným ekonomickým možnostem pěstitelů;
- při postupném zlepšování ekonomických předpokladů stabilizovat ha výnosy např. minimálně na současnou úroveň Rakouska (v průměru let 1990 - 1993 23,3 t na ha), což umožní při průměrné spotřebě 80 - 90 kg brambor na obyvatele ještě do určité míry snížit osazovanou plochu brambor (na úroveň kolem 75 tis. ha) nebo vytvoří podmínky pro export (ovšem smluvně zajištěný) brambor ve slupce, výrobků z brambor, škrobu a jeho derivátů. Přiblížení se výnosové úrovni např. SRN (za období 1990 - 1993 v průměru 30,8 t na ha) není v průměru ČR

zatím reálné, i když výsledky řady pěstitelů a to i v letošním roce ukazují, že při srovnatelných podmínkách je tento výnos dosažitelný;

- zvýšení výnosové úrovně je nezbytné a to i z ekonomických důvodů. Hlavním předpokladem je používání zdravé, prověřené a připravené sadby (výkonných odrůd je a bude dostatek), péče o půdní úrodnost, efektivní výživa a ochrana. Samozřejmostí musí být šetrná sklizeň, posklizňová úprava a kvalitní skladování;

- postupně jsou hledány cesty solidních vztahů mezi pěstiteli a odběrateli produkce. Určitý pokrok byl dosažen u sadbových brambor (u kterých lze považovat za přiměřenou plochu 7 - 10 tis. ha) a lze jej očekávat i v případě brambor určených pro výrobu potravinářských výrobků a škrobu. Smyslem je zvýšení vzájemné jistoty jednotlivých partnerů a to především z hlediska výběru vhodných odrůd, výše produkce, kvality, termínů dodávek a odbytu. Nelze zanedbat ani možnost služeb poskytovaných ze strany odběratelů jednotlivým pěstitelům;

- tento záměr se, bohužel, nedaří u kvantitativně nejvýznamnější produkce brambor ve slupce. Je zřejmé, že po zkušenostech letošního roku se situace sice o něco zlepšila, ale pevnější vztahy mezi pěstiteli a obchodníky budou spíše výjimkou;

- legislativně, tj. v zákoně, je třeba dořešit ochranu množitelů. Situace je v současné době téměř katastrofální, zdroje infekce virovými chorobami neustále narůstají a důsledkem je mimořádně nepříznivá situace ve zdravotním stavu sadby. Zároveň zvýšit zodpovědnost množitelů za kvalitu dodávané sadby a v mnohem větší míře využívat explantátové kultury pro ozdravování a rychlé rozmnožování kvalitních, zejména tuzemských odrůd;

- podobně je třeba intenzivně chránit náš trh (naše bramborářství) před karanténními chorobami a škůdci. Tato ochrana by měla být legislativně, ale následně i fakticky zabezpečena na úrovni EU. To však zároveň, vedle zákonných ustanovení, vyžaduje vytvořit srovnatelné podmínky pro testování a řešení s tím spojených problémů;

- pěstitelé, ale i zpracovatelé musí být připraveni na výnosové výkyvy a jejich řešení. Jednou z možností reakce na nadprodukcii (a ta je vždy horší než situace opačná) je i zařazení bramborového škrobu (8 - 10 tis.t) do státních hmotných rezerv a tím vytvoření určitých možností pro zpracování části případné nadprodukce. Je však třeba pokročit i při nepotravinovém využití brambor, např. využitím škrobu jako suroviny pro technologicky zvládnutou výrobu "biodegradovatelných" obalů a případně zvážit další možnosti, které jsou ve světě využívány;

- chránit náš trh před nekvalitními dovozy za dumpingové ceny by mělo být samozřejmostí.

Nelze však chránit pěstitelů, jehož produkce bude nekvalitní a drahá. Jedině v opačném případě

mohou naši pěstitelé uspět a beze zbytku obstát před obávanými dovozy. Cílem by měla být nabídka kvalitního zboží, které bez problémů obstojí v konkurenci u všech užitkových směřů pěstování.

b) Požadavky na kvalitu brambor z pohledu spotřebitelů a zpracovatelů

Zdálo by se, že rok 1994 vytvořil příznivé podmínky pro pěstitele a že brambory budou plodinou s nejvyšší rentabilitou. Tento přístup by byl krátkozraký, protože se nesplnil jeden z hlavních předpokladů existence trvalého stavu a to nabídnout spotřebiteli či zpracovateli vysokou kvalitu tohoto produktu.

Má-li rok 1994 mít se svou spotřební cenou brambor ve slupce stálý charakter, musí dojít k výrazné změně způsobu nabídky brambor spotřebiteli. I pěstitele brambor musí zajímat, jakým způsobem se prodává jeho produkt. Cena musí odpovídat kvalitě nabídnutého produktu. Lze předpokládat, že spotřebitel bude vyžadovat a pěstitel musí garantovat následující znaky a spotřebitelskou úpravu :

1. U konzumních brambor dodávaných ve slupce:

- odrůdu (tvar hlízy, barva slupky)
- varný typ
- vyznačení možného způsobu zpracování (příloha, saláty, kaše, hranolky, lupínky apod.)
- zajištění nezávadnosti hlíz
- vhodný obal z hlediska brambor a poutavý pro spotřebitele
- různou úpravu hlíz - neprané
- prané
- kartáčované
- různě balené

2. U průmyslových brambor dodávaných pro zpracování na škrob:

- vysoký obsah škrobu
- kvalitu (velikost škrobových zrn)
- nízké procento minerálních příměsí

3. U konzumních brambor pro zpracování na potravinářské výrobky:

- požadovaný obsah sušiny
- nízký obsah redukcujících cukrů
- vysokou kvalitu suroviny po celou dobu skladování
- nabídku ve vztahu k velikosti hlíz
- nízký podíl hlíz mechanicky poškozených a napadených skládkovými chorobami.

Značnou část těchto podmínek musí splnit pěstitel. Dále musí být vytvořeny podmínky, aby mohl investovat do pěstitelské činnosti. Pěstitel se musí stát solidním partnerem v obchodních vztazích, především v tom, že deklarovaná kvalita bude vždy odpovídat skutečnosti.

c) Předpoklady konkurenceschopnosti komodity

Jedinou cestou k rentabilnímu pěstování a ke konkurenceschopnosti našich pěstitelů na trhu s bramborami z pohledu budoucího začlenění do ES je snižování nákladů při stálém zvyšování kvality. Snižovat náklady na 1 ha při vzrůstajících cenách vstupů není prakticky možné, ale řešení je třeba hledat ve snižování nákladů na jednotku produkce zvyšováním výnosů. Z celkových nákladů na pěstování brambor představují vysoké procento tzv. fixní náklady, které pěstitel musí vynaložit pro dosažení nízkého výnosu stejně jako vysokého. Proto produkce pěstitelů s vysokými výnosy je relativně laciná. Rentabilitu příznivě ovlivňuje též vysoká výtěžnost tržního zboží a realizační cena, která úzce souvisí nejen s nabídkou a poptávkou na trhu, ale i s kvalitou.

Se současnými výnosy (obr. 3), výtěžnostmi tržního zboží ani s kvalitou brambor v ČR nemůžeme být spokojeni. Ve výnosech zaostáváme za vyspělými zeměmi západní Evropy, přičemž rozdíl ve výnosech nelze zdůvodnit jen horšími ekologickými podmínkami. O značných výnosových rezervách v ČR svědčí porovnání vykazovaných celostátních průměrných výnosů z provozních ploch s průměrnými výnosy SKZÚZ, které lze považovat za dosažitelný výnos. I když vykazované ha výnosy jsou pravděpodobně podhodnoceny, přesto využití dosažitelného výnosu je na nízké úrovni (kolem 50 %). Výtěžnost tržního zboží se pohybuje např. u konzumních brambor mezi 65 - 70 %, zatímco v sousedním Rakousku a Německu dosahuje 70 - 80 %.

d) Základní podmínky pěstitelské činnosti

V pěstitelské činnosti je potřebné věnovat pozornost všem podmínkám, které vedou k intenzitě, kvalitě a efektivnosti výroby.

Rezervy pro zvýšení výnosu a zlepšení kvality je možné nalézt na všech úsecích pěstitelské technologie, ale nejzávažnější jsou nižší kvalita sadby, mechanické poškození hlíz při sklizni a posklizňové úpravě a nedostatečná ochrana porostu proti plísni bramborové.

Kvalitu sadby negativně ovlivňují především virové choroby. Řadu preventivních opatření proti šíření virových chorob mají v rukou sami množitelé, kteří musí zajistit :

- kvalitní ochranu porostu proti vektorům,
- včasné a kvalitní výběry,
- biologickou přípravu sadby (rezistence stářím),
- důslednou likvidaci případných obrostů po desikaci.

Kvalita sadby by mohla být příznivě ovlivněna i zkrácením množitelského cyklu o 1 rok vyloučením stupně P z množení a pěstováním rezistentních odrůd (v tomto směru většina našich odrůd vykazuje vyšší odolnost než mnohé zahraniční).

Mechanické poškození hlíz se stalo vážným problémem v produkci všech užitkových směrů pěstování brambor. Kromě bezprostředních škod způsobených nižší výtěžností, vyššími ztrátami při zpracování brambor na potravinářské výrobky, je příčinou vyšších ztrát skládkovými chorobami, tmavnutím dužniny při skladování konzumních brambor, vyšším vydýcháním atd. To činí brambory neprodejné, nebo jejich prodej poškozuje spotřebitele a jméno pěstitele. Omezení mechanického poškození předpokládá řadu pěstitelských i technických opatření, z nichž hlavní jsou:

- výběr pozemků bez kamenů nebo s malou kamenitostí;
- příprava půdy a kultivace prováděná tak, aby nedocházelo k nadměrné hrudovitosti (zpracování při vhodné vlhkosti půdy s využitím vhodného nářadí);
- dokonalé nahrnutí hrůbků, aby se snížil výskyt zelených hlíz a hlíz napadených plísní bramborovou;
- sklízet porosty s vyzrálými hlízami. Vyzrállost podpoří včasná výsadba, biologická příprava sadby, nepřehnojování dusíkem, u příliš bujných porostů a pozdních odrůd předčasné ukončení vegetace 10 - 14 dní před sklizní;
- výběr vhodného sklízeče pro dané podmínky (dle možností postupně investovat do kvalitních sklízečů s účinným rozdrůzováním kamenů a maximálně šetrných k hlízám), při sklizni dbát na správné seřízení stroje a techniku práce;
- při všech manipulacích s hlízami udržovat výšku pádu do 30 cm.

Z dalších podmínek vedoucích k intenzitě, kvalitě a efektivnosti si připomeňme především :

- kvalitní podzimní a jarní zpracování půdy,
- uplatnění ekologických hledisek při výživě a hnojení,
- nutnost zajistit efektivní a účinnou ochranu proti plísní bramborové,
- kvalitní ochranu před zapleveleností pozemku s přednostním využitím mechanických postupů odplevelení.

Úroveň našeho bramborářství je a bude závislá na úrovni pěstování sadby. Sadba je hlavním intenzifikačním faktorem při pěstování brambor a i přes předpokládanou vysokou cenu sadby nelze šetřit na její kvalitě, ale pouze na množství vysazované sadby na ha.